

40 שנה להתיישבות בעמק החולה

(כתב יהושע חבושי סביב שנת 1979)

לחברי הקיבוצים דן ודפנה בהוקרה!

השנה ימלאו 40 שנה להתיישבות היהודית בעמק החולה.

התחלת העלייה בתחילת חודש מאי, 1939, חודשים ספורים לפני פרוץ מלחמת עולם השנייה.

תחילה עלו על הקרקע שני קיבוצים, דפנה ודן, שנקראו מצודת אוסישקין. הרעיון היה לרכז את כל המפלגות, הזרמים והתנועות הציוניות במצודה אחת, שתישא את שמו של הוגה הרעיון

"מנחם אוסישקין ז"ל", עוד בחייו.

אחריהם עלו על הקרקע הישובים "שאר ישוב" בית הלל ואחרים.

ראוי לסקור את מצב עמק החולה עד לעלייה, וכן השנים הראשונות לעלייה. עמק

החולה היה

בבחינת נעלם לישוב בתקופת המנדט, מנותק בחורף ובקיץ היה מלא ביצות ומקווי

מים לאורכו ולרוחבו. אגמים המכוסים ג'מוסים (תאו) שרבצו בהם. ביקתות הבנויות

מגומא וחימר, ילדים צנומים ונפוחי בטן וטחול נפוח, כאשר כל ילד שני נפטר ממחלת

הקדחת "בעמק המקולל" כפי שנקרא בפי התושבים מחוץ לעמק החולה.

עמק החולה היה מעין לשון ארוכה וצרה (כיום אצבע הגליל) הנכנסת בין גבולות סוריה

ולבנון. חבל ארץ סגור מכל עבריו. בצפון הרכסים הקידמיים של הרי לבנון והחרמון

ובדרום ים החולה שהשתרע על שטח של 13400 ד', ביצת החולה שהשתרעה על

שטח של 28400 ד'

בקיץ ובימי החורף חלק הגדול של דרום עמק החולה היה מוצף וכפריים רבים היו

נודדים לצפון.

הגאות הייתה מגיעה צפונית מאדמות קב. עמיר כיום. רצועה צרה נותרה מערבה,

אשר חיברה את מטולה, כפר גלעדי עם ראש פינה, כביש צר נסלל עם העלייה ועליו

הוקמו גשרים ארעיים על החצבני והדן, אשר חיבר את כפר גלעדי מזרחה לכוון

הבניאס לשטח שבו הוקמו הישובים.

עם עלית הישובים היהודיים העמק החולה, גרו בעמק 12 אלף תושבים ערביים, שהיו מפוזרים ב-25 כפרים, רובם כפרים קטנים. מבין הכפרים היו שניים גדולים: חלסה שמנה כ-1400 נפש (כיום קרית שמונה), והכפר סלחיה שמנה 1300 נפש דרומית לקיבוץ עמיר.

התושבים נקראו חג' וארנה, תושבי הג'ור (הביצות). כאמור היו אלה תושבים מפגרים, שהקדחת אכלה בהם וכלתה כל ילד שני.

התושבים נשלטו על ידי שני גורמים. ממזרח תושבי רמת הגולן ובעקר על ידי שבט "אל פדאל", שבט בדואי גדול, שנשלט על ידי האמיר "פאעור" שישב בטירתו בכפר ווסט שברמת הגולן. (עד היום ניתן לראות את שרידי ארמונו של האמיר).

שבט אל מדל היה רודה בתושבי העמק, ובעקר בכפרים המזרחיים כמו "כיאם ווליד, מדאהל, (כיום כפר סאלד) דוארה, אבסיה ואחרים.

הגורם השני, ששלט ממערב היבה "כאמל לחסין שישב בארמונו בחלסה. (ניתן לראות את שרידי ארמונו בקרית שמונה) כאמל לחסין היה מנהיגם של יתר הכפרים, ובעיקר אלה, שישבו מערבה לחולה.

הייתה גם השפעה של "המתואלים" (שיעים מדרום לבנון) להם היו שני כפרים מערבה לעמק החולה "חונין" (היום מרגליות) "ואבל" צפונית לכפר גלעדי. בעמק החולה גר שבט קטן של "המוגרבים" מוצאו מאלזיר, אנשיו הגיעו לארץ בשנת 1830 ברשות מנהיגם "עבד אל קאדר אלג'זירי".

מרבית הכפרים של עמק החולה שכנו בקרבת הנהרות, בעיקר סמוך לזרועות הדרן, או ליד הוואדיות הרבים. המחזור המקובל בחקלאות אצל תושבי עמק החולה היה דו שנתי, תבואות חורף בשנה הראשונה, (דגנים, חיטה, פול) ותבואות קיץ בשנה השניה. (תירס).

כל אדמות החולה היו ליד תעלות מים, שנוצרו מנחלים, שזרמו לאורכו ולרוחבו של העמק.

בחורף היתה החולה מנותקת לחלוטין מכל תחבורה והקשר היחיד בשנים הראשונות בוצע בעזרת חמור וסוס.

מרבית אדמות החולה היו שייכות לאנשים מבחוץ בעקר אנשים מרמת הגולן מהלבנון. האמיר

פאעור ודודו זעל אלסלום, שלטו על שטח נרחב. לאמיר פאעור, היו כל אדמות הגושרים, חלק גדול מאדמות שאר ישוב, חלק מאדמות "ברקיאה" (היא שמיר). סה"כ לאמיר פאעור ולתושבי רמת הגולן היו כ-12000 דונם. למשפחת האמיר שהבי מחצביה בלבנון, היו אדמות רבות העמק החולה. כמו כן היו לכאמל לחסין אדמות במזרח בעקר אדמת "חלסה" (קרית שמונה) ואדמת "נעמה"

(כפר בלום) וחלק מאדמות סלחיה. (קבוץ עמיר).

רכישת קרקעות.

הרוח החיה בפעולת רכישת הקרקעות בעמק החולה, היתה הקרן הקיימת לישראל בראשותו של יוסף נחמני ז"ל ועוזרו שלמה עטיה מטבריה. לידו פעלו אנשי "השומר" בכפר גלעדי, ובעקר נחום הורוביץ, שהיה האישיות הבולטת ביותר בתקופה זאת. כן עזרו ברכישת הקרקעות משה אליוביץ ואליעזר כרול ז"ל. שניהם מותיקי "השומר". משה אליוביץ טיפל בקשירת יחסים עם השכנים הקרובים ואירח "במדאפה" (בית ארוח), שהוקם בקיבוץ דפנה. במדאפה זו היו מתקימות כל הפגישות עם הנכבדים הדרוזים, נכבדים רבים בסוריה מלבנון ומדרום לבנון.

רכישת אדמות דפנה ודן.

על אדמת קבוץ דפנה היה כפר ערבי בשם "דיפנה". אדמות הכפר היו שייכות למשפחה נוצרית מלבנון, בשם פרנסיס. התושבים היו אריסים, עבדו את האדמה ושילמו לבעל האדמה 37% מהיבול, עליהם הוטלו כל הוצאות הזריעה, הזרעים וכל העבודה. בשנים של גאות החולה, האדמה היתה מעובדת על ידי תושבי כסאט (כפר שהיה קיים מערבה לדיפנה) או על ידי אנשי מנסורה ועבסיה (כפריים שגרו מדרום לקיבוץ). בשנת 1938 נרצח בדואי משבט אל פדאל שברמת הגולן, בשם פועמה אלפדאלי וגופתו נמצאה באדמות דיפנה, מיד היתה התנפלות מאורגנת על ידי שבט "אלפדאל" שאנשיו רצחו חלק מהתושבים ושרפו את הבתים. יתר התושבים התפזרו וברחו לכל עבר בעקר לצפון, ובנו שם כפר חדש בשם עבסיה (על שם איסמעיל אבס, שהיה אז מוכתר של הכפר דיפנה. הכפר הוקם באדמות לבנון ליד הכפר רג'ר על שטח נהר החצבני.

מיד אחרי הפוגרום נאלצה משפחת פרנסיס, בעלת האדמות (משפחה נוצרית מבירות) לפתוח במו"מ עם הקרן הקיימת לישראל, ששילמה פיצויים לאריסים ורכשה את האדמות, שעליהם

הוקמו דפנה ושאר ישוב. בד בבד פתחה קרן הקיימת במו"מ לרכישת אדמות האמיר פאעור.

שליש מאדמות "כסאס", חלקה האדמה בכפר זוג פוקאני (כיום הגושרים) וכן ביקשה לרכוש את ארמון האמיר, שנבנה ע"י סבו. ליד הארמון היו שתי תחנות קמח, שפעלו בעזרת מים ותחנו את התירס והחיטה של התושבים.

כאמור האמיר פאעור שלט על 12000 דונם בניהם שלישי מאדמות כסאס, רבע מאדמות כפר סאלד, רבע מאדמות כפר מנסורה (שדה נחמיה) וכן היו לו אדמות בכפר סלחיה.

מעניינת לא פחות פרשת רכישת אדמות קבוץ דן, שנקראות "כאן אלדוויר". כל האדמות היו שייכות לשיח דרוזי מכובד מהכפר עין קיניה שברמת הגולן בשם פרחאן שעלאן ותושבי "כאן אלודיר" עיבדו את האדמות. לימים נתגלעו חילוקי דעות בין השייח פרחאן שאעלן לבין שבט "אלפדאל" על רקע פגיעה ועלבון על ידי אישה בדואית בשם טללה, שהיתה מנהיגת הנשים (בדויית מהגולן שירדה יחד עם נשים אחרות מהגולן לגנוב תבואה). כאשר ראה זאת פרחאן שעאלן ניסה להפסיק את השוד, ונשבעה שתחתוך את שפמו (שאעלן היה בעל שפם גדול). מרוב כעס ועלבון, ומאחר שלא היה יכול להתמודד עם אישה, רכב על סוסתו, התקשר עם נחמאני ומכר את כל אדמות "כאן אוודיר". אגב, לימים ועים הקמת מדינת ישראל, נאסר פרחאן שעלאן על ידי הסורים, נכלא ונרצח על ידי המודיעין הסורי, באשמת שיתוף פעולה עם היהודים.

רכישת האדמות "כאן אלודיר" ואדמות עזיזאת 6500 דונם מאמיר מאעור, איפשרו הקמת 4 ישובים, דן דפנה כפר סאלד ושאר ישוב.

מאוחר יותר נרכשו אדמות חוליות, עמיר וכפר בלום.

אדמות חוליות היו שייכות למשפחת עזוז, ומשפחת דאוד אל שלאח מכפר דוארה.

אדמות עמיר וכפר בלום היו שייכות בעיקר לכאמל לחסין.

אדמות שמיר התאפשרו לרכישה בעקבות ריב בין תושבי דוארה ואנשי "זעל אלסאלום" (שייח נכבד מרמת הגולן), שלמרות שהיו ברשותו רק 50 דונם, תבע את כל האדמה, בתיווכו של יוסף נחמני שני הצדדים פוצו והאדמה נרכשה.

אחד הפרשיות המרשימות בכיבוש החולה, היא עלייתו של קיבוץ עמיר, שהיה קודם דרומית מזרחית לעמק החולה, במקום שגבל עם ביצות החולה, במקום שנקרא "כיאם אל ווליד". רק אנשים עזים ואמיצים, יכלו להחזיק מעמד במקום מבודד ומנותק, מקום שאכל את יושביו מקדחת. עם רדת הערב היו להקות היתושים באות גלים גלים, ומפילות חללים. לא נמצא חבר, שלא נדבק בקדחת והיו אף כאלה, ששילמו בחייהם.

יתר על כן הישוב גבל בגבול סוריה, ואוכלוסיה גדולה של שבט "פדלי" העוין, שלא ראה בעין יפה הקמת הישובים הללו, כי הם היוו מחסום לחדירת הבדויים ומנעה מהם אפשרות של שוד וגזל, אליהם התרגלו בעבר. היחסים בין תושבי עמק החולה היהודיים, לבין תושביו הערביים, היו ידידותיים. הישוב הערבי המפגר, נעזר הרבה בקיבוצים, בעקר במלחמה בקדחת. כמו כן שימש הישוב היהודי מחסום להתנכלויות וביזה, מצד הבדויים מרמת הגולן.

משנת 1939 ועד מלחמת העצמאות שררו יחסים ידידותיים בין הישובים היהודיים לבין תושבי עמק החולה ולא נרשם אף מקרה יוצא דופן. היו בעיות של חלוקת המים בין הישובים וכן בעיות שוטפות אחרות, אולם אלה הוסדרו באמצעות הוועדות ליחסי שכנים, שהוקמו בכל ישוב. ועדות אלה היו גולת הכותרת בבניית יחסים הוגנים, לא רק עם תושבי עמק החולה הערביים, אלא אף נרקמו יחסים טובים, עם תושבי סוריה ולבנון מעבר לגבול.

ראוי לציין, שהיחסים הראשונים עם העדה הדרוזית, נרשמו בשנת 1939, כאשר נפגש אבא חושי ז"ל עם מנהיגי העדה הדרוזית מהר הדרוזים, בקיבוץ דפנה בבית האורחים (המרפאה).

היחסים עם הדרוזים מרמת הגולן ובעקר עם משפחת בנג' ממג'דל שמס החלו עוד בשנת 1939, כן היו ביקורים הדדיים עם הצ'רקסים העלווים. הועדה ליחסי שכנים ערכה מחקר מקיף על הכפרים בעמק החולה וכפרי רמת הגולן, ג'בל עאמל (דרום לבנון) בקרב המתואלים. (השיעים)

במלחמת השיחרור שיתפו ערביי החולה פעולה עם הישובים, אם כי שלטונות "קאוג'י" ניסו לגייסם למלחמה נגד הישובים היהודיים, אולם לא נרשם אף מקרה של התנכלות או התנפלות של ישוב ערבי על ישוב יהודי או להפך.

היו התנכלויות של אנשי קאוג'י נגד ערביי החולה, אשר בקשו מחסה בכפריהם וסרבו להם והם שגרמו לכך, שהתושבים ינטשו את כפריהם.

במלחמת העצמאות נטשו רוב תושבי החולה את כפריהם, עברו לסוריה וללבנון. חלקם נשאר בארץ, והוקם כפר מיוחד בשבילם בוואדי חמם שליד טבריה, (1000 איש). היתר היגרו לחוראן, למזרעת בית ג'אן שבסוריה, וחלקם נמצא בצור ובצידון.

תושבי רמת הגולן ויחסם לישובים היהודיים.

שלוש תקופות עברו על רמת הגולן: 1. תקופת השילטון הצרפתי. 2. תקופת השלטון הסורי עד למלחמת ששת הימים, 3. שלטון ישראלי ממלחמת ששת הימים ועד היום. תקופת השלטון הצרפתי.

ברמת הגולן בסוף שנות ה-30 ועד מלחמת העצמאות, היה ערב רב של ישובים, עדות ודתות, היו מוסלמים לא ערבים (צ'רקסים), ערבים לא מוסלמים (דרוזים) וכן בדויים, עלווים, כורדים.. הדרוזים התרכזו במורדות החרמון במג'דל שמזס, בוקאטה, עין קיניה, חדר, חרפה והלס.

העלווים שכנו ב-3 כפרים ליד הגבול. עין פית, זעורה, וראג'ר. הבדויים היו מפוזרים במורדות הגולן, החל מתל-עזיאת וכלה באלהמה ומנו למעלה מ-20000 איש.

לצ'רקסים היו כפרים רבים, שמרכזם קוניטרה. בכל כפר היו מספר משפחות נוצריות, שהו בעלות המקצוע בכפרים כגון מסגרים, פחחים, חרטים. יתר האוכלוסיה היתה חקלאית.

בתקופת השלטון הצרפתי, שררו יחסים טובים והגונים בין האוכלוסיה המגוונת הזו ונקשרו יחסים טובים בין התושבים לבין תושבי עמק החולה. עוד בשנת 1939 יצאה משלחת של מובחרים יהודיים ברכיבה, בראשות אנשי השומר, מכפר גלעדי לסיור מקיף בכפרי רמת הגולן

והתארכה אצל הבדויים, הדרוזים והצ'רקסים. ומאז התקיימו ביקורים הדדיים והגבול לא היווה מחסום. ומאז נרקמו יחסים טובים בין היהודים לבין תושבי רמת הגולן. עם הקמת הממשלה הערבית הסורית ועד מלחמת השחרור, חל שינוי לרעה ביחסים. היו אומנם ביקורים הדדיים אולם בהתקרב מלחמת השחרור, החל האזור להתארגן לפלישה ונותקו היחסים.

לאחר מלחמת השיחרור נסגר הגבול בצורה הרמטית, התושבים פונו ממורדות הגולן, ובמקומם בנו הסורים ביצורים, הגבול הפך להיות עוין והצבא הסורי שלט בכפרים ליד הגבול, תנועת הכפריים הוגבלה ברשיונות. חלק לא קטן שילם בחייו, עבור כל חשד של מגע עם היהודים.

23 אנשים מהכפר מג'דל שמש, הואשמו בריגול לטובת ישראל ונגזר עליהם מאסר עולם, כל רמת הגולן הפכה להיות מעין מחנה צבאי גדול, לאורך כל הגבול, דבר ששיתק את חייהם של התושבים.

מאז מלחמת ששת הימים התושבים פינו את הכפרים וברמת הגולן נותרו 5 כפרים מהם 4 כפרים דרוזיים (8000 תושבים) שמרכזם מג'דל שמש וכפר אלווי עג'ר צפונית לקיבוץ דפנה.

מעניינת גרסתם של זקני החול על מאורעות תל חי.

תושבי עמק החולה דוחים מכל וכל כל גרסה, שכאמל לחסין הואשם לאחר מכן על ידי אנשי כפר גלעדי, שיש לו יד במאורעות תל חי.

לפי גרסת תושבים זקנים שיעים מדרום לבנון, שאתם נפגשנו לאחרונה, ואותה הם מוכנים לאשר גם היום, היתה קבוצה שהזדהתה עם המלך פייסל, ששלט בסוריה בשנות ה-20 ואחד המפקדים מתואלי (שיעי), שעמד בראש קבוצת אוהדים של פייסל, שמו היה שייח אדהם, הוא אשר עלה עם אנשיו לתל-חי וניהל את הקרב עם אנשי השומ, שבראשם עמד יוסף טרומפלדור.

לאחר מכן הטילו את האשמה על אנשי חסין אל יוסף (אביו של כאמל חסין) מאחר, שהיו להם חשבונות קודמים אתו ועם אנשיו.

לאחר מכן התערב כאמל בק אלאתעד (סבו של כאמל אלאתעד מכפר טייבה בדרום לבנון ויו"ר בית הנבחרים הלבנוני היום) ולקח את אנשי כפר גלעדי תחת חסותו, כדי לחפות על אנשי שייח אדהם, שרובם היו מתואלים.

כשם שישובי מצודת אוסישקין היו שייכים לכל הזרמים הפוליטיים, הקיבוץ המאוחד, קבוצי השומר הצעיר, העובד הציוני ואחרים, כך גם חלוצי הישובים באו מארצות שונות: פולין, ליטה, הולנד, גרמניה, אוסטריה, הונגריה, וילידי הארץ.

ההכנות לעליה התרכזו בכפר גלעדי והכנת הקרקע לעליה נעשתה בעוד מועד ,
באמצעות איתור השטחים. רק ב3.5.39 עם שחר עשתה השיירה מכפר גלעדי דרך
הכפרים זוג פוקאני, להפתעתם של תושבי החולה הרדומים.
היה צורך להקים גשרים זמניים על החצבני ועל הדן ובעזרת המתיישבים ואנשי כפר
גלעדי וחלוצים רבים , שגוייסו והתנדבו למשימה זו עבור השיירה ואז הוקם הישוב
הראשון דפנה ולמחרת קם קיבוץ דן , שניהם הוקמו בתוך חומה ומגדל , מיד הוקם
צריף מיוחד מחוץ לחומה
שהקרא המראפה (חדר אורחים) , שעתיד היה לשמש מקום למפגשים רבים וקשירת
יחסים עם השכנים.

מיד עם העליה נשלחו לקיבוץ דפנה מספר מדריכים , מהם שני מדריכי פלחה
וחקלאות מקיבוץ יגור: זלמן ויין וגולדה פינס. בקבוצה היתה גם יחידה למלחמה
בקדחת , בראשותו של פרופסור מר והסניטר משה פז, שקבע את מושבו בקיבוץ דן.
הסוכנות היהודית , המחלקה היהודית, שלחה מורה לערבית , שידריך את העולים
החדשים בשפה הערבית ויקים קדר של תלמידים , שיוכלו לדבר עם תושבי הסביבה
ויעזרו לבנות איתם יחסי שכנות טובים ותקינים.

אין ספק, שההתיישבות בעמק החולה , מקומה וצורתה , קבעה את גבולות הארץ
במלחמת השיחרור. טבעת הישובים, דן , דפנה, ושאר ישוב , קבעול את גבולות הארץ
עם סוריה.

הקמת קיבוץ מנקרה קבעה את גבולות הארץ עם לבנון והקמת כפר בלום, עמיר
וחוליות קבעה את גבולות הארץ מהמזרח.

אין ספק שהיחסים הטובים והשקטים ששררו בעמק החולה בין 1030 ועד מלחמת
השחרור , יש לזקוף לזכות אותה קבוצה קטנה של אנשים, שהוו גשר להבנה ולידידות
ובראשם נחום הורוביץ,

משה אליוביץ ואנשי השומר מכפר גלעדי, הלל לנדסמן, איש השומר מאיילת השחר.
כדאי כמו כן לציין ולזכור , את הפועלים בני הקיבוצים , יוסקה בן יעקב, אייזיק לוין
שאל סופר מדפנה, יצחק לוזון שמוליק אוזורוב , ירחמיאל יהלומי מקיבוץ דן, בנימין
שפירא ז"ל מקיבוץ עמיר, זאב ברגר ז"ל ואריה גל (אנגל) , דוד זוננפלד מחוליות
(שדה נחמיה)

וכן המוכתרים של קיבוצי כפר בלום, וכפר סאלד, חבורה נפלאה זאת, ידעה לבנות יחסים רחבים ומקיפים בינה לבין תושבי החולה, בינה לבין תושבי רמת הגולן, בינה לבין אנשי דרום לבנון,

יחסים, שעד היום 40 שנה, זוכרים זקני העדות בסוריה ובלבנון, ויודעים לספר עליהם אגדות ולקרא בשמות האנשים.

במלחמת עולם השניה, הסתייעו צבאות הברית בישובים היהודיים במלחמה נגד וישי ועם פלישת צבאות הברית, הצבא האוסטרלי ואחרים, הם התמקמו בחורשת הארבעים, ליד דפנה ודן, ומשם יצאו לדרכם לפלישה למרג' עיון, הקיבוצים דן ודפנה היו להם בית, שם בילו את חופשתם, וקיבלו סיוע מירבי במדריכים, קבעו שם מתאמים לצבאות שלוו אותם, והיו להם לעזר במלחמתם בסוריה ובלבנון.

רבות סבלו הישובים מאז מלחמת השחרור ועד מלחמת ששת הימים, קרבתם לגבול סוריה גרמה לכך, שהם הוו מטרה לצליפות והפגזות מהצבא הסורי, ששלט על הגבעות ומדרונות רמת הגולן.

כיום, כאשר אנחנו עוברים וחוצים את עמק החולה לאורכו ולרוחבו, רואים את הישובים הרבים,

שחובקים את העמק במזרח, ובעקר לאחר יבוש ביצות החולה והקמת ישובים במקומם, עקירת מחלת הקדחת, הפרחת השממה, כאשר רואים את השדות הירוקים, הלב מתרחב ושולח ברכות חמות ולבביות ובעקר לחוגגים בחגם לשנת ה-40 לעמק החולה ובעקר לאנשי בראשית, הבונים, המייסדים, המגשימים והלוחמים.

תבורכנה הידיים!

יהושע חבושי 1979

